

ХУДОЖНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У РОМАНІ «МАТИ ВСЕ» ЛЮКО ДАШВАР

У статті досліджуються особливості функцій діалогічного мовлення в романі «Мати все» Люко Дашвар. Визначено мовно-художні особливості діалогів, їх вплив на образну та стильову системи автора.

Ключові слова: діалоги, функції, мова, мовлення.

Актуальність дослідження. У сучасному літературно-художньому процесі творчість Люко Дашвар (Ірини Чернової) стає однією з найпомітніших. І цей факт можна підтверджувати різними літературними преміями, якими відзначена творчість письменниці, а головне - тиражами книг, що займають перші рейтингові місця в українському книговидаванні і незважаючи на це швидко стають бібліографічною рідкістю, «завойовують» все ширше коло читачів. Серед них романи: «Мати все», «Село не люди», «Молоко з кров'ю», «Рай», трилогія «Біті Є».

Означена нами тема лише поверхово, штрихами озвучується в деяких дослідницьких працях, тому актуальність її цілком очевидна. Виходячи з цього ми ставимо завдання, які маємо вирішити: визначити поліфункціональність діалогічного мовлення у творі «Мати все», вплив діалогів на стильову манеру автора; роль у характеротворенні персонажів роману. «Моніторинг мережевих форумів щодо творів Люко Дашвар засвідчує, що читачі активно опановують ці тексти і чітко висловлюють свої враження» [2, с. 57].

Секрет цього успіху ще осмислюється літературознавцями, мовознавцями, психологами, педагогами, дослідниками з інших галузей науки. Деякі аспекти її творчості виділено нами з праць О. Романенка, Н. Головченко, О. Сліпушко, О. Біличенко, А. Хабарова, що дає підстави стверджувати у різних їх проявах наукову зацікавленість романістикою Люко Дашвар.

Н. Головченко аналізуючи творчість письменниці констатує: «У творах Люко Дашвар відзначаєм насамперед відчуття сучасних тенденцій у написанні книг. Вони невеликі за обсягом, мають «кишеньковий» формат: не

більше 288 сторінок, 36 рядків на сторінку.»
(Ради точності зазначаємо, що роман «Мати все» має 333 сторінки, В.3)

Мають динамічний початок, що захоплює читача одразу. Текст густо насичений діалогами, немає довгих описів чи розлогих внутрішніх діалогів [2, с.57]. Це однозначно має вплив і визначає стильову манеру авторки. «При цьому відчувається і «вогонь» в авторському стилі», [8, с.7] - зазначає А. Хабаров. Нерозривним від цього постає і специфіка характеротворення персонажів у романі «Мати все». Їхнє діалогічне мовлення часто є домінантою їхніх же образів.

Варто зазначити, що Люко Дашвар оригінальна у виборі назв своїх творів. Тут і образність, і двозначність, і загадковість. Вже у сюжетній канві її письма вони розшифровуються, художньо аргументуються. Для цього в арсеналі письменниці є широкий спектр зображально-виражальних засобів - діалоги. Чи не всі дослідники і читачі, звертаючи увагу на твір «Мати все», до його прочитання задаються питанням, а «мати» це форма іменника чи дієслова. Та і після прочитання роману, на наш погляд, не все так і однозначно. «Це можна зрозуміти для себе, тільки перегорнувши останню сторінку. Тема української жінки і її доля розглядається під новим досить цікавим кутом зору, в тому числі концепти «матір» і «материнська любов», які помітні крізь рядки. Їх не побачити неозброєним серцем» [8, с.7]. Водночас «мати» як дієслово в контексті твору також має своє смислове навантаження, що досить активно і переконливо впливає на сюжетно-композиційні особливості роману. Наприклад, персонажі прагнуть мати кохання, сім'ю, дітей, щастя, матеріальний достаток, кар'єрний ріст. В обох випадках, «мати» як форма іменника і «мати» як форма дієслова виділяються у творі саме діалогічним мовленням. Вони створюють нерозривний образно-творчий тандем. Вже у прологовій частині «Мати все» короткий та узагальнюючий діалог визначає діагноз суспільних реалій: «Кінець світу» [5, с.8], та скептична репліка волоцюжки: «Світ рятувати» [5, с.8] наводить думку, що світ дійсно хтось мусить рятувати, можливо визначальним у цьому процесі будуть Матері. Від цієї глобальної проблеми головних персонажів твору Ліду дочку та Іветту Андріївну-матір відділяє суто сімейна проблема. Діалог стає конкретний, емоційний і як іронія долі, між двома жінками постає третя «особа» жіночого роду - гумова жінка, читачу вже зрозуміла її поява, вона, звичайно, мовчазна, але вносить свій «колерит» у діалог між дочкою і матір'ю. Він увиразнюється, коли Ліда знайомить матір зі своїм хлопцем - Стасом: «Іветта Андріївна Вербицька,-назвалася. Додала вона:- Професор медицини, вдова академіка Вербицького...-і моя мама!-збуджено

вигукнула Ліда.» [5, с.11]. З цього діалогу зрозуміло, хто є хто, робляться натяки на визначальні риси персонажів. Іветту Вербицьку вже це характеризує як вольову особу, амбіційну, здатну до професійної кар'єри. У Стасі вона побачила «не рівню» для Ліди, адже він не медик, а дезінфікатор. А доччині і «моя мама» коротко і точно передає душевний стан дівчини, її справжню любов до матері. Діалоги між цими героями твору є визначальними в його структурі. Вони набувають різноаспектних психологічних характеристик в залежності від ситуацій, мотивів, дій і вчинків, перипетій у «Мати все». Мова Стаса у них, починаючи з експозиційних чинників є «нейтрально грамотна» [5,с.15], згодом набуває статусу «демонстративно-правильної мови» [5.с.47]. Він повинен був доказувати, хоч би на мовному рівні, свою освіченість перед родиною Вербицьких. Та з одним із членів цієї родини-Платоном Стас розмовляв не напружуючись, врівноважено, водночас розуміючи складний внутрішній світ співбесідника. Адже Платон вважався психічно хворим. Це був інтелектуал, енциклопедист з розумом аналітика і дитячою незахищеністю. Наполяганням його матері Іветти Андріївни, син ріс ізольовано від зовнішнього світу, мав окрему кімнату, прислугу. Це позначилося на його комунікативності. Його думки часто були непередбачувані, дивували новизною, а знання іншомовних слів урізноманітнювало, збагачувало його лексичний запас. Коли в розмовах, які ініціював Платон йшлося про, наприклад, віварія, вісон, Ваала, то діалоги набували, то філософського значення, то були діагностично правильні, як роздуми про тіж віварійні-приміщення для утримання піддослідних тварин. Діалог Платона і Ліди, а згодом Ліди і волоцюжки на цю тему підтверджує глибину Платоновських думок. І як не прикро це звучало, а моделювання віварія на людське життя, хоч би вустами психічно невірноваженого, несе велике узагальнення, динамізує діалогічне мовлення. Зрештою, коли Платон вже на волі розмовляючи зі Стасом, не використовує іншомовну лексику, то це свідчення того, що дезінфікатор з хлопцем як носії рідної мови, можуть нею висловлювати все, про що вони думають, що відчують і переживають. Згодом ці персонажі розмовляють про буденні, але значимі і важливі речі, зокрема, про будівництво хатки, виховання дитини, при цьому використовують побутову лексику, переконливу і всім зрозумілу. Їхні міжособистісні комунікації духовно збагачували один одного. Виходячи з концепції про діалог як про закон людського існування, можна стверджувати, що Платон і Стас активно соціалізуються, особливо це бачиться у вчинках, мові Платона, який звільнився від материнської опіки. Мовна еволюція персонажа очевидна.

Усвідомлення драматизму ситуації, прийняття самостійних рішень, його альтруїзм позначаються на його мовній культурі. При розмові зі Стасом слова Платона логічно аргументовані, чітко висловлені: «Одна справа лишилася. Дім. Розбудую і піду. До мами з Раєю. Вони вже зачекалися... Я відчуваю...» [5,с.321]. У контексті цього діалогу відсутні якісь тонатологічні думки і попри те, що «мами з Раєю» вже нема в живих. Платон своє життєве завдання озвучує Стасу: «Просто сказано - народи, посади, збудуй» [5, с.321]. Його ж трактування цих дієслів є позицією мислячої людини і по-своєму соціально активної.

Особливість дослідження поліфункціональності діалогічного мовлення є бачення і розуміння мовного зв'язку між героями твору. Коли розглядати роман «Мати все» Люко Дашвар з цього погляду, то діалогізація як домінанта тісно переплітається з іншими зображально-виражальними засобами, що в кінцевому результаті створюють єдине художньо-естетичне ціле. М. Бахтін досліджуючи подібну проблематику приходять до висновку: «Авторська мова, мова оповідачів, вставні жанри, мова героїв - це тільки ті основні композиційні єдності, з допомогою яких різномовність вводиться в роман, кожне із них допускає багатоманітність і різноманітність зв'язків і співвідносин між ними (завжди в тому чи іншому ступені діалогізованих).» [1, с.340]. Коли в умовному діалогічному центрі поставимо персонажа з «Мати все» Платона, то безумовно, його комунікативно-мовне «я» не є ініціативним, але воно свого роду є композиційно-об'єднуючим, що дає своєрідні імпульси для спілкування з Лідєю, Стасом, Іветтою Андріївною, Ангеліною, Марком... У свою чергу кожен з цих персонажів має потенціал зайняти той самий умовний діалогічний центр. І це створює ту діалогічну поліфонію, що служить організуючим початком багатообразної художньої тканини твору. Обов'язковими чинниками, що використовує Люко Дашвар при діалогуванні є позалінгвістичні засоби: жести, міміка, інтонація, постава. Іветта Андріївна строго відповіла дочці: "Ти надто забарилася, Лідочко!- мовила мені, не потурбувавши жодного мімічного м'язу" [5,с. 9]. Зі статичним прикладом наводимо динамічний, коли в розмові задіяні дочка, зять і теща: « Іветта Андріївна Вербицька інстинктивно стиснула ніздрі, ніби хлорка в ніс" [5, с.12]. Використання романістом допоміжних засобів діалогізації створює динаміку образу, його поліфункціональність. «Мало стежити за змістом висловлювань співбесідника. Важливо розуміти невербальну мову спілкування - мову міміки, постави, жестів, інтонації...» [3, с.5] Продовжимо інтонаційним : - Заскочу...- ховаючи розпач, процідив Дезінфікатор [5, с.296], або – Атож! [5, с.331].

Насиченість використання діалогів у «Мати все» як мовних виразових форм безпосередньо впливає на стиль цього твору.

Їхня лексико-синтаксична структура, інтонаційно-звукові особливості визначають стильову домінанту художнього полотна. Хоч би наведений вище приклад – оце «крикнути» і «прошепотів», що фокусуються на «атож», моделюючи точку інтонаційно-звукову, яка вповні розкриває душевний стан персонажа, його прагнення до добродетельності попри усі життєві негаразди. Цей стильовий прийом Люко Дашвар використовує часто, що робить текст динамічним і з відчуттям швидкого розвитку сюжетної лінії. – Одягайся!- процідив [5, с.188], -З Новим роком, приголомшено прошепотіла вихована донька академіка Вербицького [5, с.188],- Я відбивалася, та він сильніший... Він згвалтував мене!- закричала так відчайдушно, що сніг з гілок посипався [5, с.191], - Не хочу без неї!-пробурмотів [5, с.206]. Як бачимо, амплітуда інтонації персонажів, підвищена або понижена тому при вимові створює такий ритмомелодійний лад мовлення, що однозначно зрозумілими стають почуття героїв твору, їхнє ставлення до суб'єкта висловлення. Цей стильовий елемент Люко Дашвар не є відкриттям в літературно- мовному процесі. У багатоаспектній сутності визначення стилю наводимо думку А. Соколова «Стиль- це система, всі елементи якої знаходяться між собою в єдності [7, с.384]. У подальшому дослідник піддає сумніву це твердження: «Однак поняття єдності, узагальнення системи недостатні для визначення сутності стилю» [7, с.384]. Наші міркування про стильову манеру Люко Дашвар як систему єдності, елементом якої є діалогічне мовлення , дають змогу говорити про майстерну грань поєднання цих елементів, коли у творі виражається чуттєве і духовне, раціональне і логічне, навіть інтуїтивне. Звичайно, це досягається за правилами розвитку художньої цілісності, яка наявна у романі «Мати все».

Мова персонажів, їх характеротворення є одним із домінуючих чинників цього процесу. У ньому діалогівання є складним інструментом художнього творення і переживання. Головні герої у «Мати все» вдало його використовують.

«Кожна людина- це цілий неповторний світ, сфокусований у її свідомості, у сферах інтелекту, емоцій, волі. Але цей світ скритий від інших людей, і тільки мова дає можливість розкрити його для інших» [4, с.83]. Одна лише репліка :- З Новим роком, Станіславе,- почув і вухам не повірив [5, с.211], говорить про налагодження відносин між персонажами. Адже вперше за чотири роки теща назвала зятя на ім'я. І вже зовсім інший настрій, вже

передчувається святкова вечера: -Метелик обов'язковий?- не втерпів Стас, та теща-маслом по маслу. –Тільки гарний настрої і здатність скуштувати все, що приготує для нас Ангеліночка [5, с.211]. А вже в напруженій розмові Станіслава, Ліди, Іветти, Раї, що вирішувала подальшу долю Платона, його ж:-Так..-безбарвно [5,с.212] дає психологічну оцінку співрозмовникам. Характерно, що Платонова мати також коротко, але рішуче, резюмувала хід розмови:- Мовчи!- так люто шикнула Іветта, що няньку паралізувало [5, с.213]. Звичайно «паралізувало»- це гіпербола, яка повністю передає характер мовлення та його наслідки. Міні діалоги та їх розвинена великомасштабна форма характерні для Люко Дашвар. У перших, як правило, прихований психологічний підтекст, який прочитується у авторській мові. Другі за своїм потенціалом дають можливість широко розкрити характеротворення персонажів, еволюцію їхнього самоствердження, взаємовідносин, розвитку. У відносинах між Лідією Вербицькою і Станіславом Скакуном це простежується у різних виявах, від звичайних побутових розмов до напружених психологічних конфліктів. Коли Станіслав пропонував Лідії руку і серце, то свідком цього був нервовий пацієнт з підбитим оком, який вносить в цю розмову додаткову напругу, діалог набуває ознак не тільки схвильованості, а й нервозності. Схожість такого діалогування ними наче програмується, автор крізь сюжетні перипетії проводить їх здебільшого у такій же тональності та динаміці, а це відповідає логіці поведінки персонажів. Їхня розмова про Платона показує, що Ліда приховує правду, не бажає розкривати таємниці братового життя, це ще більше зацікавлює Стаса. Його вікриття, що Платонова кімнатка є для нього своєю в'язницею справджується, натомість запах ліків підтверджують цю версію. Діалог стає лаконічним і різким.

-Чим пахне?

-Ліки... За десять хвилин маю зробити братові укол.

-Він же спить...

-Так. І має спати ще три години.

-Навіщо?- Підозріливість і жалість раптом заступили заздрість до юного красунчика.

-Режим...

-Тобто він тут...Скільки? Все життя?

Ліда знизала плечима, обережно повторила:

-Режим...[5, с.21].

На цьому діалог завершився, хоч у Стаса від нього виникло багато запитань на які він не зміг дати однозначних відповідей. Його психологічний стан передано внутрішнім монологом, який згодом переходить у діалоги з Лідою, Іветтою Андріївною, Платоном, що знову призводило до напруги, розчарувань. Іншої концепції набуває діалог Стаса, Ліди та Ангеліни. Смерть Іветти Андріївни спричиняє до конкретних дій Стаса, непередбачуваної для нього поведінки Ліди. «Стас обійняв чорну від горя Ліду, пригорнув до себе:

-Треба Платона привезти...З матір`ю попрощатися...

-Що?

-Ми Платона нині по телевізору бачили. Й Іветта бачила...Так зраділа

-То це він...Він маму вбив...

-Лідусю, святі-грішні! Побійся Бога, дитино...-заплакала нянька[5, с.312].

Лише зустріч з втікачем «психом» врівноважує становище. «Платон обережно відсторонився, глянув на Стаса, наче й не здивувався, сказав:

-Стасе, хочеш побачити дім, який будую?

-Веди. Подивимося,- розгубився Стас [5, с.320].

Подальша розмова підтверджує адекватність першого і сприйняття, розуміння його другим. Процес діалогізування між цими персонажами іде від їхнього знайомства і до розмірковування про життєве призначення людини. Платон його конкретизує : « У чоловіка лише три справи: народити сина, посадити дерево і збудувати дім» [5, с.320]. Ця теза нині детально обговорюється, до них приєднується Марк, який свого часу рятував Платона з Раєю від холоду. Його коротке: -Привіт! Третім будеш? [5, с.322] адресувалося Стасу. І було переконливим... Бо Стас цілий тиждень почав допомагати їм будувати дім. Одне з трьох завдань виконується, як і те, що вже десь ростуть дерева, адже зі слів Платона, він з Раєю багато їли вишень, а кісточки падають в землю і проростають. Виконання третього завдання для Стаса ускладнюється. Про це свідчить діалог між ними дівчиною Катериною про долю дочки Платона. Зрештою, нервова розмова Стаса і Ліди прояснює ситуацію. Дезінфікатор виносив до передпокою дитину сам. Лише чув голосний крик Ліди, на який не реагував. Про ймовірне Лідине майбутнє автор веде мову в епілозі. Після діалогічної динаміки тут наявні авторські припущення. Вони мають художньо-психологічну аргументацію, своєрідно

підкреслюють різноаспектність і полівимірність діалогічного мовлення у творі «Мати все». Воно багатофункціональне, визначає і передає духовні переживання персонажів, характеризує співбесідника і в якісь міри робить самохарактеристику, визначає і передає позиції героїв до тієї чи іншої події, явища, фактів, уточнює їхню активність, а чи байдужість, впливає на стильову манеру прозаїка, композиційну роль у творі. Ці та інші чинники забезпечили переконливу оригінальність цього художнього полотна, що вписується в сучасний інформаційний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Слово в романе / М. М. Бахтин // Введение в литературоведение. – М.: Высшая школа, 1988. – С. 339 – 341.
2. Головченко Н. Роман Люко Дашвар «Биті Є» (2012) як український варіант масової літератури / І. Головченко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2013. - №7/8. – С. 56 – 60.
3. Занадворов М. Собеседник жестукулирует / М. Занадворов // Педагогический вестник, 1998.- №8.- С.5.
4. Іванишин В., Радевич – Винницький Я. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич – Винницький. – Дрогобич, Відродження 1994. – 225 с.
5. Люко Дашвар «Мати все» / Дашвар Люко // Харків, 2011. – Клуб сімейного дозвілля. – 334с.
6. Романенко О. Архетип села у високій та масовій літературі (на матеріалі творів Г. Пагутяк, В. Медвідя, Люко Дашвар) / О. Романенко // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Серія «Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика». – 2011. - №21. – С. 15 – 19.
7. Соколов А. Н. Теория стиля / А. Н. Соколов // Введение в литературоведение . - М.: Высшая школа, 1988. – С. 384 – 386.
8. Хабаров А. Люко Дашвар: «Мати всіх» / А. Хабаров // Зеркало недели, 2010. - №49. – С.20.

Художественный потенциал полифункциональной диалогической речи в романе «Маты всэ» Люко Дашвар

В статье исследуются особенности функций диалогической речи в романе «Маты всэ» Люко Дашвар. Определены речевые художественные особенности диалогов, их влияние на образную и стилевую системы автора.

Ключевые слова: диалоги, функции, речь, разговор.

Zagorodnuk Vasuliy

The article deals with the peculiarities of the dialogues in the novel “To have everything” by Luke Datvap Linguistic peculiarities of the dialogues a their influence on the image a stylistic systems of the work were distinguished.

Key words: dialogue, functions, language, speech